

Prof. dr hab. Elżbieta Jung

Katedra Historii Filozofii

Instytut Filozofii

Uniwersytet Łódzki

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ MGR ŁUKASZA TOMANKA:
*PRZYPISYWANY JANOWI Z JANDUNO KOMENTARZ FERNANDA HISZPANA DO „DE
SUBSTANTIA ORBIS” AVERROESA. EDYCJA KRYTYCZNA OPATRZONA WSTĘPEM I
KOMENTARZAMI HISTORYCZNO-FILOZOFICZNYMI*

Przedłożona do ceny rozprawa doktorska p. Łukasza Tomanka należy do grupy tych prac, które recenzentowi z jednej strony sprawiają ogromną przyjemność, kiedy ją czyta, z drugiej strony ogromną trudność, kiedy ją ocenia. Albowiem praca mgr Tomanka jest znakomita i trudno się wykazać „recenzenckim obowiązkiem”, do którego należy krytyka.

Praca, jak wskazuje jej tytuł, składa się z trzech części: pierwsza jest poświęcona postaci Fernanda Hiszpana oraz jego dziełom ze szczególnym naciskiem, słusznie położonym na omówienie jego komentarza do averroesowego *De substantia orbis*; druga omawia rękopisy w których odnajdujemy dzieło Fernanda; a trzecia to edycja krytyczna tego dzieła, a właściwie kwestii znajdujących się w tym komentarzu.

Każda z tych trzech części mogłaby stanowić odrębną całość, gdyż zawarte w niej ustalenia, rozważania i argumentacja są samodzielną, bardzo dobrze oraz przekonująco uzasadnioną całością. Praca jest napisana ładnym językiem polskim, jest spójna, logicznie poprowadzona od jej wstępu po zakończenie w części pierwszej. Podział na rozdziały i podrozdziały mają swoje bardzo dobre uzasadnienie. Autor wykazuje się ogromną erudycją i

wyjątkową znajomością nie tylko dzieł Fernanda, ale również kontekstu doktrynalnego i źródłowego epoki, tj. pierwszej połowy wieku XIV, przede wszystkim ośrodków w których tworzył ten hiszpański filozof, jak i środowisk, w których znane były jego pisma. Dość nadmienić, że w bibliografii wymieniono 25 rękopisów, 18 wydań wczesnowożytnych oraz 69 wydań nowożytnych dzieł m.in. Arystotelesa, Averroesa, Alberta z Saksonii, Idziego Rzymianina, Augustyna Nifo, Prolemeusza, Jana z Wildeshausen, Alberta Wielkiego, Aleksandra z Afrodyzji, Alvara z Toledo, Awicenny, Boecjusza z Dacii, Godfryda z Fontain, Waltera Burleya, Guido Terreny, Herveusza Natalisa, Jana Buridana, Jana z Janduno, Jana z Rodington, Jana Dunsza Szkota, Cyserona, Piotra z Alverni, Piotra Pomponaziego, Platona, Proclusa, Rajmunda Lulla, Ryszarda Rufusa, Rogera Bacona, Temistiusza, Tomasza z Akwinu, Tomasza Suttona oraz kilku anonimowych dzieł. Ta lista wystarcza, by uwypuklić ogrom pracy, jaka została włożona w napisanie tej rozprawy. Pracy, która zaowocowała doskonałym rezultatem w postaci rozprawy doktorskiej, która bezsprzecznie mogłaby być i powinna być rozprawą habilitacyjną. Do wymienionych źródeł należy dołączyć 261 pozycji literatury przedmiotowej języku angielskim, francuskim, niemieckim i polskim.

Te pogłębione studia pozwoliły na dokonanie istotnych ustaleń dotyczących autorstwa komentarza do awerrocsowego *De substantia orbis*. W Części I rozdz. 1 podrozdz. 1.3. Doktorant przedstawia stan badań i współczesne ustalenia dotyczące autorstwa komentarza, oraz atrybucje komentarza w zachowanych źródłach, czyli rękopisach, inkunabułach i starodrukach zarówno te, które wskazują na Jana z Janduno, jak i te wskazujące na Fernanda Hiszpana. Rozważania podsumowuje podrozdział przedstawiający świadectwa wewnętrzne wskazujące na autorstwo Fernanda, które można znaleźć w jego komentarzu do *Metafizyki* i komentarzu Jana Readinga do *Sentencji*. Wszystkie analizy są spójne i bardzo dobrze uzasadnione. Imponująca znajomość literatury i umiejętność jej krytycznej oceny, jak i wyjątkowa dociekliwość doprowadziły do fundamentalnego i liczącego się wniosku, że

komentarz do *De substantia orbis* został napisany przez Fernanda z Hiszpanii a nie przez Jana z Janduno. To ustalenie ma dla każdego mediewisty i każdego historyka średniowiecza ogromną wartość, ponieważ pozwala odmiennie spojrzeć na całokształt poglądów obydwu filozofów i na role jaką odgrywali w środowisku akademickim i kulturze tamtych czasów.

Drugi rozdział drugiej części pracy jest poświęcony opisowi struktury, gatunku do którego należy komentarz Fernanda, źródłom z których czerpał jego autor oraz czasowi powstania. Tutaj również odnajdujemy wyczerpujące, pogłębione analizy materiałów źródłowych i literatury przedmiotowej, które prowadzą do ważnych ustaleń i dobrze uzasadnionych wniosków. Autor zasadnie wykazuje, że w przypadku komentarza Fernanda mamy do czynienia z gatunkiem *sententia cum quaestionibus*, którego struktura, jak pisze: „jest ściśle uzależniona od porządku komentowanego tekstu”. Q podrozdziale 2.1.1 Doktorant w szczegółowych analizach wykazuje, że Fernand komentował tekst Averroesa, który był podzielony na 7 rozdziałów, a nie, jak to ma miejsce w tłumaczeniu Michała Szkota, na 5. Z pozoru błahy, jest to jednak bardzo ważny wniosek, ponieważ dobrze uzasadnia, że w środowisku uniwersyteckim od XIII do XV wieku funkcjonowały równolegle te dwa podziały. Jest to ważna wskazówka dla mediewistów, którzy zajmują bądź będą się zajmować niewydanymi dotąd komentarzami do *De substantia orbis*. Kolejne podrozdziały tego rozdziału dostarczają wyczerpującej, niezmiernie przydatnej wiedzy na temat źródeł doktrynalnych wykorzystywanych przez Fernanda, co także jest ogromnie pomocne dla mediewistów zajmujących się podobną problematyką.

Część II jest poświęcona opisowi rękopisów, w których znajdujemy komentarz Fernanda, wykazowi zawartości przekazów oraz zależności między tymi przekazami. Wskazuje się tu również na zasady edycji i umieszcza wykaz skrótów stosowanych w edycji. Wszystkie te rozdziały części II są przygotowane wzorcowo. Mam jednak pewną wątpliwość czy tak skrupulatne opisy rękopisów nie są przesadzone. Ta część pracy z powodzeniem

mogłaby posłużyć do napisania odrębnych artykułów, którymi bez wątpienia byłiby zainteresowani badacze zatrudnieni w bibliotekach i sporządzający znajdujących się w nich katalogi manuskryptów. Nie umniejszając także kompetencji Doktoranta, jako doświadczony mediewista, chcę zwrócić uwagę, że zdania kategoryczne, które tu spotykamy, przede wszystkim określające czas powstania i proveniencję kodeksów i rękopisów w nim zawartych wskazują na przekonanie o nieomyślności. Wiem, że z czasem Doktorant, kontynuując swe badania jako mediewista, zapewne zamieni te stwierdzenia na: „należy przypuszczać”, „można postawić hipotezę”, itp. Jednakże przedstawione uzasadnienie dla wyboru podstawy edycji, na podstawie wykazanych zależności między rękopisami, nie budzi żadnych wątpliwości.

Część III i zarazem główna, recenzowanej rozprawy, czyli edycja krytyczna kwestii z komentarza Fernanda Hiszpana do *De substantia orbis* Awerroesa to wzór „cnót wszelakich mediewisty”. Znakomicie opracowana, niemalże bezbłędna, opatrzona trojakim rodzajem aparatu, identyfikująca wszystkie źródła. Aparaty są bardzo dobrze przemyślane i nie są dłuższe niż sam tekst, z czym niestety mamy czasami do czynienia w edycjach krytycznych. W aparacie krytycznym słusznie nie uwzględniono lekcji błędnych, indywidualnych nie mających znaczenia, wyrażeń synonimicznych lub jednoznacznych, powtórzeń, itp. Ponadto, i to kolejne samodzielne i oryginalne podejście Doktoranta, w tekście zaznaczono kursywą cytowane przez Fernanda fragmenty z dzieła Awerroesa. Jak pisze Doktorant: „przeprowadziłem badania porównawcze zachowanych kopii z tłumaczeniem *De substantia orbis*. Jak udało mi się ustalić, sześć zachowanych przekazów tego tłumaczenia, pochodzących z 2. Poł. XIII wieku (tj. przed zredagowaniem komentarza Fernanda) jest zdecydowanie bliższa tekstowi cytowanemu przez Fernanda od tego ze starodruku. Wyróżniając w komentarzu Fernanda kursywą tekst Awerroesa, uwzględniłem informacje pochodzące ze wspomnianych rękopisów, dzięki czemu mogłem z dużym prawdopodobieństwem ustalić, które fragmenty w komentarzu Fernanda są cytatami z *De substantia orbis*, a które najprawdopodobniej są jego autorskimi odpowiedziami

i uzupełnieniami stanowiącymi element wykładni literalnej”. Praca nad XIII-wiecznymi kopiami tekstu *De substantiis orbis* to dodatkowe przedsięwzięcie znakomicie obrazujące dociekliwość badawczą Doktoranta.

Z recenzenckiego obowiązku przedstawiam poniżej listę nielicznych uchybień, które znajdujemy w pracy:

Strona, wiersz	Jest	Powinno być
4, 43	Eumdem	eundem
5, 55	Optinent	Obtinent?
11, 63	Quorumdam	quorundam
14, 110	Ecce (...) quod est (...) materiam	Ecce (...), quod est (...), materiam
17, 179	caelum (...) quod est (...) non	caelum, (...) quod est (...), non
19, 235	Intellectiva	czy intellecta, jak później
32, 75	Apropriata	appropriata
46, 38	Questionem	quaestionem
47, 51	Predicamento	praedicamento
47, 53	predicamenta, predicamento	praedicamenta, praedicamento
61, 10	Differentia	differentia
69, 58	Substantialiter	substantialiter
73, 142-144	subiectum (...) divisibilis	subiectum (...) divisibile
77, 33	Distincto	distincto
83, 76	Generabilibus	generabilibus
92, 37	Querat	quacrat
96, 106	corrumpentur,	corrumpentur
117, 116	Diferet	differet
117, 123	Introducitur	introducitur
118, 132	Apprprationem	appropriationem
180, 37	Questionis	quaestionis
188, 87	Declarat	declarat
213, 146	Appropriatorum	appropriatorum
258, 43	Quandam	quedam
277, 302	(...) non. Illa	(...) non, illa
294, 112	(...) de se. Ratio (...)	(...) de se, ratio (...)
296, 20	Proprie	propriae

Przypisy (Lectio VII) od strony 122 zmieniają się numeracja w aparacie: nie kolejne wiersze, ale kolejne na stronie – to jest gorszy pomysł.

Przypisy (Lectio IX) od strony 170 są numerowane jak poprzedni, czyli kolejno.

Podsumowując stwierdzam z ogromną satysfakcją, że rozprawa doktorska Pana Łukasza Tomanka jest pracą wybitną. Świadczy ona o Jego pasji badawczej, ogromnej pracowitości, wnikliwości w dociekaniach oraz wyjątkowej zdolności logicznego myślenia i wynikającej z niej umiejętności formułowania doniosłych wniosków badawczych. Należy tu podkreślić, że taki rezultat w pracy edytorskiej zawdzięcza p. Łukasz Tomanek również temu, iż wywodzi się ze znakomitej szkoły prowadzonej przez promotorkę, profesor Hannę Wojtczak.

Z przyjemnością formułuję wniosek o dopuszczenie mgr Łukasza Tomanka do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Łódź 13 września 2023 roku

Elżbieta Jung

